

Petar Frković

RAZVOJ JEDINICA NOVH I OPERATIVNE AKTIVNOSTI NA PODRUČJU VINODOLA 1942—1943. GODINE

Ratna 1942. godina dočekana je u Vinodolu pod čvrstom stegom okupatorskih talijanskih fašističkih vojnika uz manji broj kvislinških formacija, tzv. žandara NDH (Nezavisne Države Hrvatske). Čvrstina stege talijanskog okupatorskog fašističkog režima u Vinodolu i šire, bila je zasnovana na dvjema jasnim instrukcijama njihovim trupama iz najvišeg vrha. Prvi je dekret Benita Mussolinija od 19. siječnja 1942. o preuzimanju nadzora nad »Javnim redom od strane vojnih vlasti«. Prema tom dekretu upotrebu armije za čuvanje reda i mira odobravali su prema članu 1. dekreta guverneri Dalmacije u Zadarskoj i Splitskoj pokrajini, a prefekt za Rijeku i krajeve pripojene toj pokrajini, tzv. »Kvarnerskoj provinciji«. To je u praksi značilo da je svako izlaženje talijanske vojske bilo obavezno popraćeno strijeljanjem nevinog stanovništva, pljačkom i paljenjem, premda su to Talijani radili i prije tog dekreta,¹ (18. X 1941. paljenje i pljačka na području Bribira i Ledenica).

Druga je okružnica II talijanske armije od 1. ožujka 1942. o načinu vođenja borbe protiv partizanskih odreda i postupak sa stanovništvom. U tom dokumentu koji je nazvan »cirkular broj 3 C«, komandant II armije, general Mario Roatta ne naziva više partizane pogrdnim imenima, odmetnici, banditi itd., već konstatira kako se armija nalazi u stvarnom ratu i navodi: »Ona se ne bori protiv lokalnih samostalnih bandi, već protiv jednog protivnika koji namjerava stvoriti jedinstveni front«. Ili: »Rat koji se ovdje vodi jednak je ratu, koji se vodi u Rusiji, u Libiji i na Dalekom istoku«.² U toj okružnici general Roatta daje detaljna uputstva o načinu vođenja borbe protiv partizana i o nemilosrdnoj pljački, uništavanju imovine i punjenju koncentracionih logora nevinim stanovništvom.

Borbenu udarnu snagu partizana na području Vinodola činile su dvije dotad u borbi prekaljene čete, Bribirska i Ledenička, uz čvrst oslonac na narod, slobodni partizanski teritorij i zamah ustanka. Bribirska četa djelovala je u sastavu Bataljona »Matija Gubec«, uz Delničku, Sušačko-hreljinšku i Ličko-fužinarsku čet. Ledenička četa pripadala je Bataljonu »Marka Trbovića« u Drežnici kao njegova druga četa. Oba bataljona pripadala su Primorsko-gornjskom NOP odredu sa sjedištem u Drežnici.

U Bribirskoj četi je bilo oko 90 boraca i oko 85 boraca u Ledeničkoj četi, a do konca siječnja 1942. svi borci četa nisu bili naoružani puškama. Ovdje više ne ističemo postojanje Omladinske čete u Bribiru, koja je opisana u Vinodolskom zborniku 11, jer se ta četa stalno smanjivala od početka 1942. odlaskom većine omladinaca u borbenu partizansku čet. Lokacije četa bile su: Bribirska u zimi 1941/42. Stupice (4 km sjeveroistočno od Bribira), a Ledenička u partizanskom logoru Ričičko Bilo, a pred konac siječnja 1942. premješta se u školu u Mataija Dragi.

Područja djelovanja četa bili su ograničeni zbog dobro utvrđenih neprijateljskih garnizona, jačih neprijateljskih snaga u pokretu, jake zime 1941/42, dubokog snijega, vrlo slabe i jednolične ishrane jedinica, tako da se jedinice nisu mogle odvajati iz logora za duži period, jer nisu imale hrane. U tim uvjetima čete su djelovale ovako: Bribirska četa izvođenjem diverzija i akcija na komunikaciji Novi—Crikvenica, Novi—Bribir—Grižane i na željezničkoj pruzi Fužine—Plase, a Ledenička četa na komunikaciji Novi—Senj, a izvodila je češće demonstrativne napade na garnizon u Ledenicama. Iako pod vrlo teškim uvjetima Ledenička je četa češće djelovala u sastavu bataljona, izvan spomenutog područja (u siječnju dva puta napad na Jezerane i Jasenak).

Jedan od osnovnih uvjeta naglog razvoja NOB-a, i formiranje novih borbenih jedinica u Vinodolu je zamah ustanka 1941. i prisutnost okupatorskih jedinica. Iznosim ukratko prisutnost i jačinu okupatorskih talijanskih i kvislinških jedinica u Vinodolu.

RASPORED I JAČINA TALIJANSKIH I OSTALIH NEPRIJATELJSKIH JEDINICA

Detaljan raspored talijanskih okupacionih snaga na području Vinodola koncem 1941. dat je u Vinodolskom zborniku II kroz teme: Operativne aktivnosti partizanskih jedinica na području Vinodola 1941. i shemu uz slobodne partizanske teritorije 1941. Raspored čak i većine jedinica V armijskog korpusa u Crikvenici nije se mijenjao do kapitulacije Italije 1943. Zbog toga ćemo ovdje dati samo kratku dopunu i izmjene u grupiranju okupatorskih jedinica, što su diktirali borbeni uvjeti u toku 1942. i 1943. godine.

Garnizoni u Vinodolu koje talijanske jedinice nisu napuštale do kapitulacije: Sv. Jakov—Siljevica (Jadranovo), Križišće, Drivenik, Klanfari, Tribalj, Crikvenica, Grižane, Selca, Bribir, Novi, Ledenice i ledenička Gradina, Povile i Klenovica. Jasno je da su borbeni položaji jedinica obuhvatili šire rajone spomenutih mjesta.

Koncem 1941. u spomenutim talijanskim garnizonima bilo je oko 5000 vojnika i starješina, uz ogromnu tehniku i posebno jake artiljerijske jedinice (četiri divizionu artiljerije samo u Selcima).

U toku 1942. značajna su dva vremenska razdoblja, kada Talijani grupiraju veće snage na području Vinodola i šire, a to su talijanske ofenzive, prva u svibnju 1942, druga u rujnu 1942.

Za ofanzivu u svibnju, koja je trajala od 17—29. svibnja 1942. Talijani su angažirali ukupno 6000 vojnika divizija »Lombardia« i »RE«. Na području Vinodola bila su koncentrirana tri ojačana bataljona divizije »Lombardia«, ukupno 1500 vojnika.

Ofanzivna djelovanja otpočela su u Vinodolu iz tri pravca: Crikvenica—Grižane—Planja—Planjava—Stup—Ravno, Bribir—Lukovo—Ravno, Novi—Ledenice—Breze—Ravno. Jedna napadna kolona krenula je pravcem: Fužine—Lič—Ravno, sve u cilju opkoljavanja i uništenja Bataljona »Matije Gubca« u širem rajonu Viševce. Nakon četiri dana Talijani su sa istim snagama iz pravca Klenovice, Novog i Ledenica krenuli u ofanzivna djelovanja prema slobodnom teritoriju Krmpota, jer preko Banskih vrata nisu

uspjeli proći prema Drežnici.

Druga značajna koncentracija snaga bila je za ofanzivu u rujnu 1942. Ta ofanziva pripremljena je na temelju prijedloga poglavnika NDH Ante Pavelića i talijanskih vojnih predstavnika na sastanku održanom u Zagrebu 15. VIII 1942. U ofanzivi je ukupno sudjelovalo 38000 združenih neprijateljskih snaga. Od toga 800 četnika iz Plaškog, Brloga, Prokika i Gomirja i oko 2000 ustaša i domobrana uglavnom iz Ogulina, Brinja, i Senja. Ostale snage bile su talijanske, tj. ojačan V armijski korpus, a angažirane su divizije »Lombardia«, »RE« i »Granattieri di Sardegna«.³

Poslije ovih ofanziva na području Vinodola Talijani nisu vršili značajnijih grupiranja svojih snaga. Formiranjem naših udarnih brigada u jesen 1942. i njihova djelovanja prenešena su izvan Vinodola tj. na uništenje neprijateljskih garnizona: Modruš 17. X, Gomirje 9. XII i Ravna Gora 17. XII 1942. Zatim je uslijedila koncentracija talijanskih jedinica za učešće u IV neprijateljskoj ofanzivi.

Treba istaknuti da su već spomenuti talijanski garnizoni u Vinodolu bili dovoljno jaki da zimi 1942/1943. pariraju i suprotstave se svakom napadu odredskih bataljona, koji su izvodili svoje akcije i na području Vinodola.

Vojno operativna situacija u proljeće 1943. imala je velik utjecaj na grupiranje talijanskih snaga i u Vinodolu. To je uvjetovano oslobođenjem zapadne Like, angažiranjem naših jedinica i posebno izbijanje i zaposjedanje čvrstih položaja 13. primorsko-goranske udarne divizije na prevojima Vratnik—Krivi Put, u cilju zaštite i obrane Gacke i Brinjske doline. Zbog toga su najjače snage Talijana i bile grupirane na prostoru Vratnik—Krivi Put, a po dubini Senj—Novi Vinodolski. U to vrijeme u Senju su se nalazile i znatne ustaško-domobranske snage. Kolovoza 1943. bataljon od 284 četnika, pod komandom majora Miodraga Kapetanovića lociran je u vojno-pomorskoj kasarni u Selcima, a kapitulacijom Italije utvrdili su se na otoku Lošinju. Interesantno je ovdje istaknuti još jedan podatak o brojnom stanju četnika u Selcima 1943. Naime štab 13. divizije šalje izvještaj GŠH. 2. V 1943. u kojem navodi: »U Selcima ima 600 četnika izbjeglih iz raznih krajeva čije je moralno stanje na jako niskoj visini«. Ovi su podaci prikupljeni od patrole koja je upućena iz Selaca da ispita situaciju u Gackoj dolini, pa su se dvojica četnika na Vratniku predala jedinicama 13. divizije. Broj četnika u Selcima bio je nestalan, jer je nešto četnika bilo angažirano s talijanskim jedinicama na Vratniku. Stvarno brojno stanje četnika u Primorju bilo je oko 650, naime toliko ih se povuklo i na Lošinj.

Talijanske i kvislinške snage u dva navrata vršile su veću koncentraciju snaga na području Senj—Novi za ofanzive na 13. diviziju 12. i 22. lipnja 1943, kada su pokušali ponovo prodrijeti u Gacku i Brinjsku dolinu i potisnuti 13. diviziju s položaja Vratnik—Žuta Lokva. Na tom prostoru, u toku spomenute ofenzive bile su angažirane snage dviju talijanskih divizija: »Murgge« i »RE«.

O brojnom stanju na sektoru Senj—Vratnik—Krivi Put, uključujući i dio Vinodola i Novog Vinodolskog, obavještajni odsjek Komande mjesta Krmpote—Ledenice navodi:

— 16. VII 1943. raspored talijanskih vojnika oko Senja bio je slijedeći: »U Senju 2000 vojnika divizije »M« (»Mussolini sa crvenim kravatama«) sa 280 konja, 18 topova, oko 100 ustaša i oko 6—7 četničkih oficira. Na Krivom

Putu 3000 Talijana, 260 legionara, na Stolcu 1000 Talijana, odnosno na sektoru Senj—Vratnik—Krivi Put, sve do Klenovice ima 12000 neprijateljskih vojnika«. Prema izvještaju od 22. VII 1943. iste komande navodi se: »21. o. mj. vratili su se u Novi 6 kamiona vojske iz Senja, vjerojatno zbog akcija u Vinodolskoj dolini. U Novom je smješten konjički eskadron »Aleksandrija«, ima većinu oboljelih konja. Napravljena je karantena kod pijace. Mnogi konji crkavaju jer nemaju hrane«. I dalje se u izvještaju navodi: »20 ov. mj. u Ledenice je dopremljeno 7 mrtvih Talijana i jedan oficir iz Novljanskog polja, a u Novi nekoliko vojnika iz zadnje akcije«. U Ledenicama se vojska opskrbljuje drvim sjekuci borove iznad samih Ledenica, gdje svaki dan idu sjeći s dva voda u pratnji dva teška mitraljeza. 11. VII 1943. došlo je do pobune jednog bataljona talijanske vojske na Vratniku, koji je trebao ići na položaj kod Žute Lokve. Dva su vojnika zbog pobune pred strojem streljana, a bataljon vraćen na položaj».⁴

Ratni i trgovački brodovi bili su prisutni u vinodolskim lukama od početka okupacije do kapitulacije Italije. Ovdje bismo samo željeli istaknuti podršku ratnih brodova u toku 1942. i 1943, kopnenim snagama na području Vinodola i šire. Brodovi iz sastava »Mari Emme« s dalekometnim topovima 120 i 150 mm upotrebljavani su u obje spomenute talijanske ofenzive, a gađanje su vršili ispred novljanske luke. Brodovi su upotrebljavani i mimo ofenziva, gađajući u Drežničkoj dolini štab V operativne zone, bolnicu i ostale ustanove. To je ponavljano i u toku 1943. Češće artiljerijske napade Talijani su poduzimali od svibnja do rujna 1943. iz brodova ispred luke u Senju, gađajući položaje i komandna mjesta jedinica 13. divizije, na položajima oko Vratnika i Žute Lokve.

Kako Talijani nisu imali pregled pogodaka slali su u našu pozadinu tih dana svoje špijune, da ih obavijeste o mjestu pada i učinku granata, nakon čega bi vršili korekturu. Jedan od takvih špijuna — izviđača za područje Drežnice 1942. i 1943. bila je Kata Buneta »Baka« rodnom iz ledeničkog sela Batera, tada stara 22 godine. Živeći na slobodnom teritoriju u zbijegu »Beronjica«, Kata bi točno po dogovoru određenog dana odlazila u Drežnicu (kao i mnogi žitelji toga kraja koji su u to vrijeme odlazili u Drežnicu zbog zamjene hrane za sol i sl.). Talijani bi toga dana gađali ciljeve u Drežnici. Idućeg dana Kata bi to prenijela obavještajnom oficiru iz talijanskog garnizona u Ledenicama s kojim se sastajala po noći na određenom mjestu. Nakon godinu dana njenog prljavog rada i suradnje s okupatorom, bila je otkrivena, pa je suđena i strijeljana lipnja 1943. zbog izdaje. Poslije nekoliko neuspjelih pokušaja da probiju položaje 13. divizije na Vratniku, na tom sektoru Talijani su prešli u obranu. Tako je sistem obrane na liniji Vratnik—Krivi Put—Senj i svi već spomenuti garnizoni u Vinodolu ostali bez značajnih promjena sve do kapitulacije Italije 8. IX 1943.

Nužno je istaknuti svestranu i aktivnu podršku talijanskih jedinica kako od njihove tako i od NDH avijacije. Ta podrška je bila stalna zaštita jedinica u pokretu, izviđanja, kontrola teritorija i stalnog ometanja pokreta naših jedinica po danu.

Podršku jedinica V korpusa u Vinodolu vršile su jedinice lakih bombardera stacioniranih u Puli i Trstu. Avionsku podršku jedinica V korpusa osiguravalo je avio-odjeljenje pri II armiji na čijem se čelu nalazio general Piccini. Suradnja između Talijana i avijacije NDH bila je vrlo uspješno i obilato korištena. Paveličevi avioni dvokrilci zvani »rode« i drugi u jesen

1942. i proljeće 1943. stalno su po lijepom vremenu bili u pokretu. Znali su i jednog borca ili civila na slobodnom teritoriju gađati iz mitraljeza. Gađali su i stoku na ispaši i čobane iz zbjegov a bribirskih, ledeničkih i krmpotskih šuma. U toku ofenziva i izvan njih svaka pojava dima u šumi bila je osuta vatrom ili bombama. Na znak pojave zvuka aviona, brzo su se sklanjale jedinice kako u pokretu tako i na mjestu. Ta pravila važila su i za civilno stanovništvo u zbjegovima. Za vrijeme svibanjske i rujanske ofenzive 1942. danima se vatra po danu nije smjela zapaliti, o čemu su odbornici vodili posebnu brigu.

RAZVOJ JEDINICA NOVH NA PODRUČJU VINODOLA

Kroz prikaz razvoja partizanskih jedinica i jedinica NOVH pridržavat ćemo se dvaju principa. Ići ćemo kronološkim redom nastajanja tih jedinica na području Vinodola i izvan njega. Dat ćemo kraći prikaz formiranja jedinica van Vinodola, jer su u sve te jedinice bili uključeni Vinodolci, pa je to normalan rezultat razvoja ustanka u Vinodolu.

Gornjозаgоnski partizanski logor za Rujnikom formirao je Nikola Jovanović Deva, a pod neposrednim rukovodstvom Tome Strižića i Milana Mataije. Logor je oformljen 26. XII 1941. godine. U toku siječnja i veljače 1942. u logoru je bilo 8—10 boraca iz Gornjeg Zagona, naoružanih s tri vojničke, 5 lovačkih pušaka i jednim pištoljem. Nakon kraćeg vremena za komandira logora je postavljen Božo Baričević, a za komesara Petar Petrinović Miklja, potom je vod ušao pod komandu Bribirske čete.⁵ U spomenutom periodu vod nije imao borbenih akcija, osim patroliranja i zaštite teritorija.

Vod je popunjen dolaskom u logor 16 omladinaca iz Donjih Zagona 27. II 1942, a nekoliko dana kasnije s još pet boraca iz Donjeg Zagona. Zatim je u toku od ožujka do svibnja uslijedila popuna logora iz Novog, pa i Donjeg Zagona. Vod je narastao na oko 35 boraca. Tako je i partizanski logor dobio naziv »Zagonjsko-novljanski«, a vojnički je i dalje potpadao pod Bribirsku četu (prvi bataljon »Matije Gubca«).

Ni tada vod nije izveo ni jednu samostalnu akciju: u toku ožujka grupa boraca ovog voda izvela je dvije diverzije na rušenju telefonskih stupova na liniji Donji Zagon—Novi, u visini Sv. Antona. Za sva djelovanja pa i borben a, vod više nećemo spominjati posebno, već u sastavu 1. čete Bataljona »Matija Gubec«.

Krmpotski partizanski logor i vod formiran je nakon uspješno izvedene akcije na žandare 27. I 1942. u Alanu. S Krmpotama je postojala dobra veza od 1941. a njome su neposredno rukovodili Milan Mataija i Toma Strižić. Tu su održavani masovni sastanci, a prikupljano je i oružje, koje je prenašano u Ledenički partizanski logor »Bilo«. U Ledeničkom logoru su i trojica boraca krmpočana još iz 1941. Likvidacijom Alana stvoreni su povoljni uvjeti za širi razvoj ustanka, a posebno u pogledu naoružanja boraca. 7. II 1942. borci iz Ledeničke čete Srećko Balen i Mile Vukelić formiraju krmpotski logor u Anić Stanovima sa 10 naoružanih boraca. Kroz nekoliko dana u Krmpote dolazi Milan Mataija, poziva u partizane i borbu veći broj simpatizera NOP-a i priprema se opća svečanost. Tako 12. II 1942. ujutro borci logora dolaze u selo Luka. Od boraca logora i novopridošlih formira se partizanski vod od 30 boraca. Za komandira je postavljen Srećko Balen,

a za delegata voda Mile Vukelić Purica. Vod dobiva naziv treći vod i ulazi u sastav Ledeničke čete. Četa tada dobiva naziv Ledeničko-krmpotska.⁶ Ovaj vod izvodio je borbeno djelovanje samostalno i u sastavu čete. Uбудуće spominjat ćemo Ledeničko-krmpotsku četу, a vod samo kad je izvodio samostalne akcije.

Nekoliko boraca s područja Grižana, Triblja i Drivenika nalazilo se u Brinjskoj četi. Ali, situacija u tim mjestima bila je tako povoljna, da se je odmah mogao povući veći broj boraca u partizanski logor. Zbog toga je odlučeno da se osnuje poseban partizanski logor u cilju veće mobilizacije boraca iz spomenutih mjesta. Početkom ožujka 1942. na mjestu zvanom na Krču iznad Grižana, upućuju se Slavko Blašković i Mata Saftić iz Bribirske čete. Tu se odmah formira vod od 30 boraca. Blašković je postavljen za komandira, a Saftić za delegata voda. Vod je pripadao Bribirskoj četi.

Za nepuni mjesec dana formirana je četa zvana Griška, odnosno dobila je naziv četvrta četa Bataljona »Matije Gubca«. Za komandira čete bio je postavljen Slavko Blašković, a za komesara Mata Saftić. Već u svibnju 1942. za komandira je postavljen Ivan Mužević, a za komesara Ivan Stipaničić.⁷ Istovremeno je formiran Drivenički vod i partizanski logor u sastavu Griške čete.

Postojeće čete i vodovi, odnosno partizanski logori sa svojim bazama činili su osnovu Vinodola za mobilizaciju svih boraca u NOB-u. Ti punktovi bili su i osnova za formiranje u proljeće 1942. organa NOO od općina do kotara, kotarskih komiteta Partije, omladinskih i drugih rukovodstava. Sve se je to skupljalo i prolazilo preko spomenutih baza-logora. Još je važnije istaći da su ove baze ostale u svojoj funkciji cijelo vrijeme rata.

Partizanski logori kao vojne jedinice imale su i dosta negativnosti. Otežano komandiranje i prikupljanje jedinica za borbu; familijarnost, čežnja da se čuva »svoj« teren i tu čeka borba, itd. Međutim, u zimi 1941/1942. kada rukovodstva partizanskih jedinica nisu imala nikakvih mogućnosti za prehranu jedinica, to je bio jedini izlaz da se na užim lokacijama prehrana boraca osloni u glavnom na vlastite obitelji. To je bio kratak period, a već u rano proljeće 1942. dolaskom novih boraca u postojeće logore formiraju se nove jedinice, a Vinodolci odlaze da se bore u druge krajeve Hrvatske i Jugoslavije. Tako već uoči nove 1942. godine odlaze u Drežnicu jedan vod iz 1. čete Gublčeva bataljona (Bribirske) i jedan vod iz Ledeničke čete radi pomoći i zaštite drežničkog naroda, jer su se ustaše iz Ogulina grozili da će napraviti masakr u Drežnici za pravoslavni Božić. Nakon desetak dana boravka u Drežnici ovi su se vodovi vratili u svoje jedinice.

ODLAZAK VINODOLACA I FORMIRANJE KRUPNIH BORBENIH JEDINICA

Prve grupe boraca Vinodolaca upućene su u borbu izvan Vinodola u veljače 1942. Iz Ledeničke čete prvu grupu boraca (25), u sastav Brinjske čete odveo je Josa Frković, a u drugoj polovici veljače 1942. slijedeću od 20 boraca Mata Miletić početkom ožujka 1942. također u sastav brinjske čete.⁸

Polovicom veljače 1942. upućeno je 20 boraca i dva puškomitraljeza iz Bribirske čete u Drežnicu za popunu Drežničke i Brinjske čete, a početkom ožujka 1942. još jedno odjeljenje boraca. Isto tako jedan vod Bribiraca,

pod komandom vodnika Antona Stipeča, komandira voda i Josipa Saftića vodnog delegata nalazio se je u drugoj četi duže vrijeme (Ličko-fužinarska četa), Bataljona »Matije Gubca«.⁹

Razlog upućivanja ovih boraca, povezan je s razvojem NOB-e i odlukama viših štabova. U toku veljače 1942. održano je savjetovanje GŠH u Drežnici, na kojem se raspravljalo o daljem razvoju NOB-a. Donesen je operativni plan o borbenim aktivnostima partizanskih jedinica. Pozivajući se na to savjetovanje štab PG NOP odreda u izvještaju broj 6 koji je dostavljen GŠH 8. III 1942. stoji: »Bazirajući se na odluku koju je donijelo savjetovanje GŠH i konferencije Primorsko-goranskog partizanskog odreda, izvršeno je izvjesno pregrupiranje i koncentracija naših snaga u cilju izvršenja akcija, koje su donešene operativnim planom na tim konferencijama. Tako je iz II bataljona (»Gubčev«) prebačeno na teritorij Drežnice i Brinja 20 partizana sa dva puškomitraljeza, a isto tako iz druge Ledeničke čete prebačeno je 45 boraca. Sve to ima cilj izvođenje većih akcija na teritoriju Brinja i okolnih mjesta, suglasno zaključcima savjetovanja«.¹⁰

Od dobrovoljaca radnika i omladinaca 7. travnja 1942. formirana je u Drežnici prva proleterska četa, koja je ušla u sastav Prvog proleterskog bataljona Hrvatske. Za komandira je bio postavljen Dušan Trbović, a za komesara Blaž Kalafatić iz Bribira. U ovu četu stupio je i veći broj boraca-dobrovoljaca koji su već bili upućeni u Drežnicu i Brinjski kraj iz Bribirske i Ledeničke čete. Neposredno pred formiranje proleterske čete upućeni su i borci dobrovoljci iz Bribirske i Ledeničko-krmpotske čete. Treba istaći da su proletari (bataljon i kasnije brigada) popunjavani u glavnom dvaput, 1942. i 1943. dobrovoljcima iz Vinodola. Prema statističkim podacima brigade, općina Crikvenica (kotar Crikvenica i Novi) dala je najviše boraca u 13. proletersku brigadu »R. Končar«, više nego bilo koja općina u Hrvatskoj. Kroz brigadu su prošla 134 Vinodolca, a 33 dali su svoje živote u slavnim borbama proletera iz Hrvatske kroz Jugoslaviju.¹¹

Polovicom travnja 1942. iz Ledeničko-krmpotske i Bribirske čete upućeno je po pet boraca u sastav pratećeg bataljona Vrhovnog štaba NOV i POJ. Tu su ostali u pratećem bataljonu cijelo vrijeme rata, kao rukovodioci, a neki su bili kao pratioci (Tomo Krmpotić Tomulina dr Ivanu Ribaru, Grga Buneta Maček drugu Moši Pijadi). U proljeće 1942. nakon duge i teške zime, postojeće partizanske jedinice postižu značajne borbene rezultate. NOB-a se rasplamsava, ustanak se širi. Pristižu novi borci, iz cijelog teritorija Vinodola, što uvjetuje formiranje novih jedinica, kako u Vinodolu tako i šire. Radi ilustracije i usporedbe s Vinodolom, ovdje ćemo ukratko iznijeti formiranje jedinica na susjednim teritorijima, a šire ćemo iznijeti one jedinice u kojima su bili Vinodolci.

Na području Gorskog kotara ožujka 1942. formiran je treći bataljon »Goranin«.

U drugoj polovici travnja 1942. u Brinjskom Gornjem Kraju formiran je Bataljon »Ljubica Gerovac«, kao četvrti bataljon PG NOP odreda. Za komandanta je bio postavljen Srđan Uzelac, za komesara Vlado Lončar, za pomoćnika komesara bataljona Petar Komadina, a za operativnog oficira bataljona Srećko Balen (oba iz Ledeničko-krmpotske čete). Istovremeno iz Ledeničke čete odlazi u »Gerovac« 25 boraca koje odvodi Grga Komadina. Od te grupe i boraca od ranije, u »Gerovcu« se formira treća četa bataljona. Za komandira je postavljen Grga Komadina, a za komesara Blaž Kalafatić

(Kalafatić je bio kratko komesar do odlaska u proletere), a zatim se za komesara postavlja Ladislav Vivoda. Ovaj bataljon djelovao je na području Brinja sve do ulaska u sastav brigade.

Ledeničko-krmpotska četa popunjena je novim borcima, a najviše mladim omladincima iz slobodnog teritorija Ledenica i Krmpota. Za komandira je postavljen Josa Miletić a za komesara Ivan Milošević.

27. travnja 1942. na području Kastav—Sušak u Gorskom kotaru je formiran peti Bataljon »V. Gortan«.

U travnju 1942. u rajonu Drežnice (na obroncima Javornice, južno od sela Vukelića) izgrađena je vojno-partizanska bolnica pod nazivom »Partizanska bolnica broj 7«. U rano proljeće 1943. izgrađene su nove barake kod Mošuna, gdje je bolnica bila smještena sve do kapitulacije Italije.

Oko 5. svibnja 1942. po naređenju štaba PG NOP odreda, formirana je u Bribirskom partizanskom logoru još jedna četa i 8. svibnja 1942. upućena u Sunger, radi obrane slobodnog teritorija Mrkoplja. Ta četa je formirana od dobrovoljaca uglavnom omladinaca. Za komandira je bio postavljen Stanko Kombol, a za komesara Andrija Tus. Četa je dobila naziv četvrta četa Bataljona »Matija Gubec«. U prvoj Bribirskoj četi u kojoj je bio i zagonsko-novljanski vod, za komandira je postavljen Vlada Stilin, a za političkog komesara Josip Mršan.¹²

30. svibnja 1942. formiran je u Drežnici štab V operativne zone NOV Hrvatske. Za komandanta je bio postavljen Veljko Kovačević, a za političkog komesara Ivo Vejvoda.

Istovremeno, 30. svibnja 1942. formirana su dva NOP odreda sa po tri bataljona.

Prvi NOP odred sačinjavali su bataljoni: prvi bataljon »Marka Trbovića«, drugi »Matija Gubec« i treći bataljon »Ljubica Gerovac«. Za komandanta odreda bio je postavljen Viktor Bujanj, a za političkog komesara Branko Vukelić.

Drugi NOP odred sačinjavali su: prvi bataljon (novoformirani), drugi »V. Gortan« i treći bataljon »Goranin«. Za komandanta je bio postavljen Nikola Car Crni, a za političkog komesara Vinko Švob.

Oko 15. srpnja 1942. u Zabukovcu je formirana četvrta četa bataljona »Ljubice Gerovac« od boraca Ledenica i Krmpota. Za komandira čete postavljen je Joža Balen, a za političkog komesara Zvonko Butković. Po formiranju, četa je odmah upućena u Gornji Kraj u sastav bataljona »Gerovac«. Jedna Brinjska četa u kojoj je bilo i Vinodolaca upućena je u Drežnicu, radi ulaska u sastav 1. udarnog bataljona.

18. srpnja 1942. u Drežnici je formiran prvi udarni bataljon V operativne zone od prekaljenih boraca prvog NOP odreda, svaki je bataljon dao po četu dobrovoljaca. Za komandanta je bio postavljen Gojko Trbović, a za političkog komesara Branko Vukelić. Za pomoćnika komesara bataljona bio je postavljen Joža Skočilić (Jakovljević) a za zamjenika komandanta Vlado Matetić.

Iz »Gubčeva« bataljona u sastav 1. udarnog bataljona došla je omladinska Bribirska četa i postala je druga četa novoformiranog bataljona, s kompletnim rukovodstvom čete. U trećoj Brinjskoj četi u kojoj je bilo i Ledeničana i Krmpočana, za komesara je postavljen Ladislav Vivoda.

U drugoj polovici srpnja 1942. u Jasenku je bio formiran centar za obuku omladine. Kroz centar su prošle tri grupe, a rad je prekinut ofanzi-

vom »Velika Kapela« u toku rujna 1942. Za komandira centra bio je postavljen Petar Frković, a za političkog komesara Zvonko Butković.

Pred konac srpnja 1942. formiran je prvi udarni bataljon II NOP odreda. Za komandanta je bio postavljen Jovo Lončarić.

Početkom kolovoza 1942. u Drežnici je formiran i drugi udarni bataljon V operativne zone. Za komandanta je bio postavljen Đuro Trbović, a za političkog komesara Bude Bosnić. Za pomoćnika komesara bataljona postavljen je Joža Skočilić (Jakovljević), a za pomoćnika komesara u prvom udarnom bataljonu postavljen je Andrija Tus. Kao i prvi udarni bataljon i drugi udarni bataljon formiran je od dobrovoljaca i najboljih boraca sva tri bataljona I NOP odreda. Ledeničko-krmpotska četa postala je treća četa drugog udarnog bataljona. Četu je iz Zabukovca doveo Ive Milošević koji je postavljen za komesara te čete. Osiguranje teritorija Ledenica i Krmpota preuzele su seoske straže i nekolicina starijih i bolesnih boraca koji su bili kao straže uz općinske odbore.

Prva udarna brigada V operativne zone formirana je u Drežnici 12. listopada 1942. Za komandanta je bio postavljen Viktor Bujanj, za komesara Joso Gržetić, a kroz vrlo kratko vrijeme postavljen je Ranko Mitić. Za zamjenika komandanta postavljen je Srđan Uzelac, a za zamjenika komesara Josip Cuculić. U sastav brigade ušli su bataljoni: prvi udarni, kao prvi bataljon, drugi udarni, kao drugi bataljon brigade, a prvi udarni bataljon II NOP odreda kao treći bataljon brigade. Za komandanta je bio postavljen Ivan Lenac, a za komesara Emil Karadžija; bataljon »Ljubice Gerovac« kao četvrti omladinski bataljon brigade. Za komandanta je bio postavljen Miloš Ivošević-Rogović, a za komesara Mića Kosovac. Brigada je dobila naziv: VI primorsko-goranska udarna brigada Hrvatske.

Početkom listopada 1942. formirana je Komanda mjesta Ledenice—Krm-pote. Za komandanta je bio postavljen Petar Komadina, a za komesara Ive Milošević. Uz ovu komandu posebno je formirana četa pri Komandi mjesta. Komanda mjesta Ledenice—Krm-pote u toku 1943. postala je Komanda mjesta Novi.

Listopada 1942. pored civilnog logora u Bribirskoj šumi formiran je punkt »Matija Gubec«. Za komandira je postavljen Adrija Kršul, a za komesara Anton Starčević. Punkt je u svom sastavu imao terensku četu, koja se je zvala Bribirska terenska četa. U ovakvoj funkciji punkt je djelovao do kraja 1943, a onda je od punkta i novopridošlog ljudstva formiran treći bataljon 1. PG NOP odreda. Za komandanta je bio postavljen Stanko Kombol, a za komesara Drago Gašparović. Ulogu punkta je kasnije preuzela Komanda mjesta Crikvenica.

26. studenog 1942. u Drežnici je formirana II primorsko-goranska brigada. Za komandanta je bio postavljen Dušan Matetić, a za komesara Stipe Ugar-ković Palenta; za zamjenika komandanta Ivan Lenac, a za zamjenika komesara Vinko Švob. U sastav brigade ušla su samo tri bataljona: »Gubčev« bataljon kao prvi bataljon brigade, »Goranin« kao drugi bataljon brigade i »Gortan« kao treći bataljon brigade. Za komandanta je postavljen Josip Mavrinac, a za komesara Josip Cetina.

Odlaskom brigada u Liku, štab V operativne zone poduzima mjere formirajući nove jedinice za zaštitu slobodnog teritorija. Koncem 1942. i početkom 1943. ponovo se formira 1 NOP odred, kao buduće jezgro za formiranje treće brigade. Od boraca komandi mjesta, novomobiliziranih, izliječenih

ranjenika, bolesnih i onih koji su ostali iza brigada, ponovo se formiraju dva bataljona. Na područje Drežnice, bataljon »Marko Trbović« za čijeg se komandanta postavlja Ivan Mužević, a za komesara Vivoda Ladislav. Na području Gornjeg Kraja formira se bataljon »Ljubice Gerovac« za čijeg se komandanta postavlja Bogdan Lončar, a za komesara Drago Gašparović. Uz ta dva bataljona ujedno je formiran i štab 1 NOP odreda. Za komandanta je postavljen Gojko Trbović, a za komesara Nenad Drakulić.

Treći bataljon ovog NOP odreda (već spomenut), formiran je u travnju 1943. od boraca »Gupčevog« punkta, a djelovala je na području Vinodola, zatvarajući pravac Novi—Breze—Mošune—Drežnica.

U toku proljeća 1943. na području Gorskog kotara i Primorja formiran je i II NOP odred sa dva bataljona.

Svibnja 1943. prestao je s radom štab V operativne zone, a formiran je štab grupe odreda. Za komandanta je postavljen Nenad Drakulić, a za komesara Joso Gržetić. Pod komandu grupe odreda stavljeni su 1. i 2. NOP odred.

Oslobođenjem zapadne Like (Gacke doline i Brinja) i dolaskom VI PGU brigade u Brinje, stvoreni su uvjeti za formiranje divizije. U drugoj polovici travnja 1943. u oslobođenom Brinju formirana je 13. PGU divizija. Za prvog komandanta bio je postavljen Veljko Kovačević, a za političkog komesara Artur Turkulin.¹³

To su vojne jedinice koje su na području Vinodola i šire formirane do kapitulacije Italije 8. IX 1943.

Mobilizacija novih boraca, posebno 1943, iz područja Vinodola i šire, vršena je preko spomenutih pozadinskih centara odakle su borci upućivani za popunu jedinica divizije i odreda.

Do kapitulacije Italije Vinodolci su se borili i ginuli za slobodu u ovim jedinicama koje su navedene.

Lako se može zaključiti iz naziva jedinica i njihovog borbenog puta, da su se Vinodolci najmanje ili vrlo kratko borili na području Vinodola. Treba istaknuti ogromne napore rukovodstva partizanskih logora i četa, a posebno autoritet i ulogu Partije da borce bezbolno odvoji iz njihova teritorija i uputi ih u nepoznato, u druge krajeve i to na početku NOB-a. U prvim (svojim) četama i logorima borci su bili povezani s obiteljima, dolazili su i do presvlake, čarapa i sl., poznavali su kraj, običaje i na kraju borili su se za neposredno ognjište i djedovinu.

Vinodolci u svim borbenim akcijama 1941. nisu imali gubitaka. Prvi gubici javili su se u borbama izvan Vinodola (iz Ledenica prvi je poginuo Rafa Pemper Rafija 8. III 1942. u Stajnici kod Jezerana). Nismo ga uspjeli ni mrtva izvući. Sve je to imalo negativan utjecaj na odvajanje boraca iz svog terena. Prvi borci koji su napustili Vinodol bili su dobrovoljci i uglavnom omladinci. Budući da sam i ja bio učesnik tih zbivanja, kao dobrovoljac otišao sam s prvom grupom Ledeničana u Brinje, veljače 1942. a travnja 1942. s grupom Primoraca u Škare u prvi Lički bataljon »Božidar Adžija« — ti su mi dojmovi ostali u živom sjećanju. Čini mi se da je mladenački ponos i borbeni patriotizam narodnog borca za slobodu poticala upravo borbena pjesma. Pjevalo se stalno. Pjesma je nadomještala sve što tada nismo imali. Pjevalo se i tada kad nije bilo ni vrijeme ni mjesto za pjesmu. Najviše efekta imala je pjesma pjevana u kolu, a pjevali su je borci s puškama i mitraljezima preko leđa, pomiješani s omladinom i narodom. Na-

stalo bi tu pravo nadmetanje borbenih i rodoljubnih pjesama, pri čemu bi se u pjevanju smjenjivali borci i omladina.

Navodim samo nekoliko pjesama koje su pjevane u zimi i proljeću 1942. i poticale odlazak boraca u druge krajeve i jedinice:

Listaj goro, cvjetaj cvijeće,
omladina u boj kreće.
Ja skojevka, a moj dragi nije,
nek i nije on je član Partije.
Pjevaj majko kad u Liku pođem,
al' ne plači ako ti ne dođem.
Sastalo se Primorje sa Likom,
pa se ne da pokoriti nikom.
Od Prokika pa do Žute Lokve,
svakog dana Talijana ćokne, ćokne.
Opšaj diri, diri di, skojevci su najbolji.
Kompartijo sveta ti je ruka,
ti si narod izbavila muka.
Nema cvijeća što su jorgovani,
ni boraca što su partizani.
Partizani pola roda moga,
tamo imam brata i dragoga.
Kompartijo mirisavo cvijeće,
cio narod za tobom se kreće.

Navodim i ovaj primjer: primorski, brinjski i drežnički partizani tri puta su bez rezultata (5. I, 17. III i 16. IV 1942) napadali ustaški garnizon u Jezeranama, ali je ubrzo ispjevana pjesma koja je poticala borce da ponovo idu jurišati sa zapaljivim bocama na utvrđene zgrade:

Jezerane moje polje ravno,
u tebi ću poginuti slavno.

Pjesma se širila velikom brzinom, plijenila borce koji su je brzo prihvatili i rado pjevali. Mnoge su pjesme ispjevane danas u nekoj četi, a već sutra pjevali su je borci drugog logora i čete. Pjesma nas je nosila, vodila i nadahnjivala i u najtežim trenucima NOB-a.

OPERATIVNE AKTIVNOSTI JEDINICA NOVH NA PODRUČJU VINODOLA

U iznošenju i opisu borbenih akcija partizanskih jedinica, ograničit ćemo se samo na područje Vinodola. Stoga će biti okrnjena aktivnost i djelovanje jedinica, posebno 1942. kada su djelovale iz baza u Vinodolu ali izvan Vinodola. To je naročito karakteristično za prvu (Brinjsku) i treću četu (Grišku) Bataljona »Matije Gubca«. Osnovna djelovanja tih četa bila su usmjerena na diverzantske akcije na pruži Lič—Plase—Drivenik. Iznijet ćemo i akcije ostalih jedinica što su izvedene na području Vinodola 1942. i 1943. U redoslijedu iznošenja poslužiti ćemo se vremenom izvođenja borbenih djelovanja.

Jedna od prvih akcija izvedenih 1942. bila je na žandare NDH na Pališinu. Ta je akcija imala veliko moralno-političko značenje kod boraca i naroda. Ali, još je više poljuljala moral Pavelićevih kvislinških bandi a i talijanskih okupatora. Poznato je da je 1941. veliki župan iz Senja Mirko Sučić tražio pojačanja i formiranje novih žandarmerijskih stanica u Vinodolu. Takav zahtjev je pravdao time, jer vlasti vojne ni civilne nisu bile zadovoljne aktivnošću Talijana u borbi protiv partizana i NOB-a. To je osokolilo Stjepana Smolčića, komandira žandarmerijske stanice u Fužinama da skupi svoju »gardu« i da krene u pohod kako bi likvidirao partizane u Bribirskoj šumi. U nekoliko dana priprema za taj pohod, narednik Smolčić se pijančeći kladio kako će dovesti sve partizane povezane u Fužine. Smolčić je sakupio borbenu grupu od 32 žandara iz svih garnizona u Gorskom kotaru. O tim pripremama i grožnji, preko ličko-fužinske čete bila je obaviještena Bribirska četa.

19. siječnja 1942. Smolčić je rano ujutro krenuo preko Liča, Stupa, Lukova u pravcu Bribira. Na osnovu obavijesti o njihovom polasku, Bribirska četa krenula im je u susret. Patrole su se sukobile, skoro na izlasku žandara iz Bribirske šume, kod lugarske kućice. Bribirska četa tada pod komandom Franje Murete i Andrije Tusa, donosi odluku da vrati četu prijemkim putem i da postavi žandarima zasjedu na prostoru Pališina. Zasjeda je na vrijeme postavljena i žandari su upali u nju. Žandari su pružili otpor i borba je trajala oko jedan sat, pri čemu je četa žandare potpuno opkolila. Kad je ostatak još živih žandara vidio da nema izlaza, predao se. Zabilježeno je 16 živih žandara, od čega su četvorica bila ranjena, a 15 žandara je poginulo na čelu sa Smolčićem i narednicima Marasom i Vukovićem. Samo jedan žandar za vrijeme borbe uspio se sakriti u cestni propust i nakon borbe izvukao se i pobjegao Talijanima u Bribir.

Zaplijenjeno je 29 pušaka, jedan puškomitraljez, dva pištolja, sva vojna oprema i municija. Iz čete je bio ranjen samo jedan borac (Ivan Pečarić)¹⁴

Iako su Talijani imali svoje neposredne garnizone u Bribiru i Novom, a i Ledenicama, nisu se usudili doći da pokupe mrtve žandare, već su nakon nekoliko dana prisilili 40 staraca i žena Bribira, koji su morali pokupiti i dovesti mrtve žandare.

Žandarmerijski garnizon u Alanu i Podbilu, uz jaki ustaški garnizon u Krivom Putu, talijanski garnizon na Kozici i u Klenovici, ozbiljno je smetao razvoju ustanka u Krmpotama. Posebno je to ometalo kraću vezu partizana i NOP-u u Gornjem Brinjskom Kraju. Nakon prikupljenih podataka i procjene, komanda druge čete Bataljona »Marka Trbovića« (Ledenička četa), donijela je odluku o likvidaciji žandarmerijske stanice Alan. Druga četa, sa 63 borca u kojoj su bila i tri Kompočana, kao i nekoliko boraca iz Drežnice, pod komandom komandira Petra Komadine i komesara Ladislava Viove, krenula je u akcije iz Mataija Drage 26. siječnja 1942. Plan je bio da se žandarmerijska stanica opkoli i napadne noću. Po dolasku čete u Omar i Zabukovac prikupljeni su podaci da se mobilizirani žandari po danu puštaju kući, a da u stanici ostaju samo aktivni žandari i po koji mobilizirani. Odluka o napadu noću je izmijenjena i donijeta je odluka da se stanica napadne danju. Neprimjetno je opkoljen Alan. Postavljena su osiguranja od pravca Krivog Puta i Podbila. U žandarmerijsku uniformu obukli su se Josa Milić, Josko Butorac i Milan Tomić. Upućeni iz pravca Krivog Puta išli su kao žandarmerijska patrola u stanicu Alan. Po ulasku u stanicu zatekli

su podnarednika stanice i dva žandara, i dok se pravi žandari nisu ni snašli, partizani su ih razoružali bez borbe. Dat je znak da je stanica likvidirana. Opkoljeni žandari pozavni su da se predaju i donesu oružje u stanicu. Cijela akcija izvedena je brzo i bez borbe. Zarobljena su 24 žandara, zaplijenjena 21 puška, dva pištolja, tri bombe, 10 kg eksploziva, 100 metara korde, kao i sva ostala oprema stanice.

Dok je u školi u Alanu trajao miting na kojem je govorio Milan Mataija (organiziran za narod i razoružane žandare), žandari i ustaše iz Krivog Puta saznali su za sudbinu stanice u Alanu. S jačim snagama izvršili su napad iz pravca Krivog Puta. Dočekani od partizanske zasjede morali su se povući u Krvi Put uz gubitak jednog mrtvog i dvojice ranjenih ustaša.¹⁵ Partizani nisu imali gubitaka. Ova akcija imala je veliki politički odjek u narodu krmpotskog kraja, mobilizirala desetine novih boraca u NOB-u, a narodu dala morala i snage da se još odlučnije bori protiv domaćih izdajnika i okupatora. Nakon 10—15 dana formiran je u Krmpotama Krmpotski vod, biran ONOO i oformljena partijska organizacija. Svemu tome pridonijela je uspješno izvedena akcija na žandare u Alanu.

U mjestu Ledenice nalazio se talijanski garnizon i žandarmerijska stanica. Dotada su žandari češće izlazili u srednja ledenička sela s jačim patrolama. Budući da je Talijanima i žandarima nestalo drva za ogrjev, 5. veljače 1942. u selo Bater došla je patrola od 10 žandara i naredila mještanima da idući dan dopreme drva u Ledenice. Mještani Batera to nisu uradili, ali je odmah o tome bila obaviještena Ledenička četa.

6. II 1942. 1. vod 2. čete Bataljona »Marko Trbović« na čelu s komandiranjem čete Petrom Komadinom postavlja zasjedu u selu Bater, na zavoju (kod sadašnjeg spomenika), znajući da će žandari doći provjeriti zašto nisu dopremljena drva. I zaista oko 10 sati naišla je žandarmerijska patrola u borbenom poretku. S bliskog odstojanja zasjeda je otvorila vatru, ispalivši prvi rafal iznad glava žandara i pozivajući ih na predaju (pretpostavka je bila da će se žandari predati, jer je među njima bilo i mobiliziranih žandara). Međutim, umjesto predaje žandari su prihvatili borbu. Zasjeda partizana pod vatrom je krenula na juriš. U borbi su ubijena dva žandara, trojica su zarobljena na čelu sa narednikom u Ledenicama. Trojici je uspjelo pobjeći od kojih jedan bez puške. Zaplijenjeno je 6 pušaka i 400 metaka. U toj kratkoj borbi posebno su se istakli Josa Frković Grgičin i Pavao Stilin Korubica.¹⁶

Istog dana, Talijani su sa oko 300 vojnika iz Ledenica i Novog, postepeno savlađivali, nebranjeni prostor i do 16 sati došli do sela Bater. Ogorčeni, za odmazdu su opljačkali i zapalili kuće Pavla Mataije i Vicka Jurčića, povelu u internaciju Petra Mataiju Purla, Mariju Bunetu i Nikolu Svetića. Opljačkali su i odveli dva para konja i dva magarca, na kojima su otpremili opljačkane predmete i mrtve žandare. Pod zaštitom mraka povukli su se u Ledenice. Prilikom povlačenja drugi vod čete, na položajima ispod Lipnika otvorio je vatru na Talijane, pa su se povukli u paničnom bijegu.

U noći 26. II 1942. grupa boraca 1. čete Bataljona »Matije Gubca« (Bri-birska četa), između Novog i Bribira porušila je stupove visokog napona i telefonske stupove.

4. III 1942. u noći 1. četa bataljona »Matija Gubec« izvršila je napad na magazin eksploziva u Triblju. Akcija nije uspjela, jer su Talijani (700

talijanskih vojnika 300 metara udaljenih od magazina) otkrili prisutnost partizana i odmah otvorili snažnu vatru. Uz kratko obostrano puškaranje, četa se uspjela povući bez gubitaka.

4. III 1942. 2. četa Bataljona »Marko Trbović« (Ledeničko-krmpotska), s dva voda zaposjela je Alan, a drug Toma Strizić dobio je nalog da ispita i organizira napad na garnizon Krivi Put. Četa je zadržavajući se duže u Alanu imala zadatak da omogući politički i obavještajni rad Tome Strizića i da svojom prisutnošću u Alanu izazove Talijane iz Senja ili ustaše iz Krivog Puta, da ih pritom dočeka u zasjedi i nanese im gubitke.¹⁷

8. III 1942. treći vod (krmpotski) 2. čete Bataljona »Marko Trbović« pod komandom Srećka Balena razoružao je žandarmerijsku stanicu Klaričevac kod Senja. Akcija je izvedena drsko i bez borbe, zaplijenjen je jedan puškomitraljez i 10 pušaka, kao i 1000 metaka i sva oprema stanice, a 12 zarobljenih žandara pušteno je. Ovu akciju iako izvan Vinodola spominjemo jer je pozitivno djelovala na novoformirani krmpotski vod i odmah je naoružala novih 12 boraca.

16. III 1942. prijedodne Talijani iz garnizona Ledenice sa oko 300 vojnika pokrenuli su se u pravcu napuštenog sela Crna. O pokretu Talijana bila je obaviještena 2. četa Bataljona »Marko Trbović«. Četa je brzo prikupljena i zauzela položaj iznad sela Crno. Kad su Talijani naišli otvorena je vatra, poslije čega su Talijani imali trojicu ranjenih vojnika i jednog oficira i odmah se povukli natrag u pravcu Ledenica. Talijani su uz podršku artiljerijske pripreme ponovo krenuli u pravcu sela Crno, tada su se 1. i 2. vod čete povukli na nove položaje, jedino je treći vod (krmpotski) davao duže dosljedan otpor, poslije čega se i on povukao u pravcu Omara. U četi nije bilo gubitaka, ali je propuštena izvanredna prilika da se Talijanima nanese ozbiljniji gubici. To je tada kritički razmatrano na svim forumima u četi.

17. III 1942. prijedodne, po kišnom i maglovitom vremenu, Talijani su iz Senja sa 220 vojnika i 80 domobrana i žandara krenuli u akciju prema Alanu. U Alanu je bila svega jedna desetina boraca zbog akcije čete pretahodnog dana. Ta desetina prihvatila je borbu s Talijanima i domobranima ispred Alana. Iz Luke odmah su upućena dva voda čete Bataljona »Marko Trbović«. Prihvaćena je borba s Talijanima koja je trajala dva sata. Nakon toga su se Talijani povukli i odveli sa sobom pet civila iz Alana. Partizani nisu imali gubitaka. Gubici kod Talijani bili su: jedan podoficir poginuo, jedan oficir i dva vojnika ranjena. Prema tadašnjem izvještaju talijanske komande u Senju jedan se vojnik izgubio. Iako su Talijani željno očekivani rezultat akcije bio je slab zbog guste magle, a Talijani su ispred sebe čistili teren jakom artiljerijskom vatrom.¹⁸

19. III 1942. jedna desetina drugog voda, druge čete Bataljona »Marko Trbović«, porušila je 25 telefonskih stupova između Novog i Senja.

U noći 30/31. III 1942. 1. četa bataljona »Matija Gubec« (bribirska) i 2. četa Bataljona »Marko Trbović« (ledeničko-krmpotska), izvele su zajedničku akciju rušenja telefonskih stupova u Vinodolu. Tom je prilikom porušeno: na cesti između Novog i Ledenica 50 stupova, između Novog i Bribira 40 stupova, između Novog i Selaca 5 stupova, između Crikvenice i Triblja 17 stupova, a između Crikvenice i Grižana 3 stupa. Ukupno je porušeno 113 stupova, razbijeno 400 komada izolatora i uništeno 5750 metara linije.¹⁹

U jedan sat noću 2. IV 1942. grupe boraca sa po jednim puškomitraljezom, 1. čete Bataljona »Matija Gubec« i 2. čete Bataljona »Marko Trbović«, istovremeno su izvele pripucavanjem (uznemiravanje) na talijanske garnizone u Klenovici, Ledenicama, Novom, Selcima i Crikvenici. Nastala je prava pomtenja i panika među Talijanima. Garnizon u Novom jedini se je brzo snašao i otvorio artiljerijsku i mitraljesku vatru po položaju odakle je izvršeno pripucavanje.

Grupe borca sastavljene od minera i puškomitraljezaca 2. čete Bataljona »Marko Trbović« u toku siječnja, veljače i ožujka izvele su oko 10 fingiranih napada na talijanski garnizon u Ledenicama. Akcija uznemiravanja i iznuravanja izvodila bi se na slijedeći način: minerska grupa bi postavila eksploziv ispod žičane ograde, s kojom je bio talijanski garnizon opasan. Kada mina eksplodira iz pogodnih mjesta otvorila bi se vatra po objektima gdje su Talijani smješteni. Akcije su imale za cilj duži psihološki pritisak, jer bi Talijani, slijedeći dan oprezno ispitivali mjesto gdje je bila postavljena mina, a zatim bi popravljali oštećenu ili uništenu ogradu.

Takvih akcija više su izvele i 1. i 3. četa Bataljona »Matija Gubec« na talijanske garnizone Bribir, Grižane i Tribalj.

U drugoj polovini travnja 1942. treća četa Bataljona »Matija Gubec« sačekala je u zasejdi i napala talijansku konjičku kolonu. Talijani su krenuli iz Liča u pravcu Vinodolske doline. Konjička kolona pripadala je konjičkom puku »Nizza Kavaleria«. Talijani su sačekani kod Falča Drage (Blaškovićev Lič), južno od kote 863. U zasjedi je bilo oko 40 boraca čete. Po Talijanima je s bliskog odstojanja otvorena vatra i tako su natjerani u bijeg, pri čemu su imali dosta gubitaka. Na moral boraca akcija je djelovala pozitivno.

Grupa boraca 1. čete (bribirske) Bataljona »Matija Gubec« u noći 5. V 1942. na cesti između Novog i Bribira, porušila je telefonske stupove i uništila liniju u dužini 1300 metara.

6. V 1942. jedna desetina boraca 1. čete Bataljona »Matija Gubec«, pod komandom Stanka Kombola, na cesti između Bribira i Selaca kod Kosavina zaustavila je redovnu liniju autobusa. Pretpostavka je bila da će u autobusu biti neki od talijanskih ili NDH vojnika. Međutim, među malobrojnim putnicima, našao se tu Toma Udović izdajnik i talijanski špijun, kao i ljubavnica talijanskih oficira Adela Lečer. Autobus je zapaljen, putnici pušteni kućama, a pomenuta dvojica odvedeni su u partizansku četu i suđeni.²⁰

Talijanska ofenziva nazvana »Svibanjska ofenziva« 1942, po složenosti i izvođenju pripremana je dosta dugo. Primjećeno je grupiranje jedinica, pa su partizanske jedinice i štabovi očekivali tu ofenzivu. Štab V korpusa iz Crikvenice od divizija »Lombardia« i »RE« za ovu ofenzivu grupirao je oko 6000 vojnika. Od toga oko 1500 u Vinodolu, a ostale snage na prostoru Gorskog kotara, Senja i Brinja. Iako su bile koncentrirane značajne snage, ofenziva nije otpočela istovremeno, već po dijelovima, prvo u Gorskom kotaru, zatim u Vinodolu (prvo Bribirska šuma i Ledenice, zatim Krmpote). Budući da je tada već dosta naroda bilo u zbjegovima, pa i na slobodnom teritoriju, dat je poseban akcenat na psihološki pritisak na narod.

Raspored talijanskih jedinica i pravci kretanja bili su slijedeći: jedna napadna kolona Lič—Stup—Ravno—Lukovo. Taj pravac je zatvarala druga četa Bataljona »Matija Gubec« (ličko-fužinarska četa). Drugi pravac: Crikvenica—Grižane—Planjava—Stup—Ravno. Taj pravac zatvorila je treća četa

Bataljon »Mtija Gubec«. Treći prvac: Bribir—Lukovo. I ovaj pravac zatvarala je treća četa dijelom svojih snaga. Četvrti pravac: Novi—Ledenice—Breze—Ravno. Ovaj pravac zatvarala je druga četa (ledeničko-krmpotska) Bataljona »Marko Trbović«, a kao pojačanje upućena joj je u pomoć četvrta četa Bataljona »Matija Gubec«, na pravcu Pleteno—Breze—Mošune—Drežnica. Naime, pretpostavljalo se da će Talijani krenuti s ofenzivom preko Breza za Stalak i Drežnicu. U tom cilju je tada sa civilnim stanovništvom masovno porušena i zarušena prometnica Breze—Mošune—Stalak—Jasenak—Drežnica. Za cijeli teritorij ofenziva je trajala od 17—27. svibnja 1942.

Po lijepom i sunčanom danu 17. svibnja masovno su se pojavili laki bombarderi »savoja« u brišućem letu iznad slobodnog teritorija i položaja jedinica. Umjesto očekivanih bombi i mitraljiranja, avioni su bacali letke i nestali. Bačeno je nekoliko vrsta letaka namijenjenih partizanima i civilnom stanovništvu. Pozivano je na predaju i na mirni život i zaštitu talijanske vojne sile. Jedan letak služio je kao propusnica kod predaje itd. Kako leci nisu imali učinka, slijedeći dan masovno su naišli avioni, ali su ovaj puta sijali smrt bombama i mitraljezima. Uz artiljerijsku podršku krenule su i pješadijske jedinice preko već spomenutih pravaca. Na cijeloj dubini davan je otpor Talijanima uz postepeno povlačenje i zaposjedanje novih položaja. Pravcem Ledenice—Breze Talijani su 18. V 1942. uspjeli stići do Breza. Obrana naših jedinica bila je postavljena prema Banskim vratima. Međutim, Talijani su još isti dan zapalili selo Breze, a u jutro drugi dan krenuli dijelom snaga pravcem Stružnica—Ravno—Lukovo. Cilj je bio da se opkoli »Gubčev« bataljon u Bribirskoj šumi i tu uništi. Četvrta četa »Gubčeva« bataljona odmah se je postavila ispred njihovog nastupanja i pružala je otpor.²¹

Narod iz civilnog logora u Bribirskoj šumi dublje je otpremljen prema Žilavim Dolcima. Poslije podne sve su se talijanske nastupajuće kolone 19. V 1942. spojile na Ravnom. Tu su talijanske jedinice podigle šatore da prenoće i da se odmore. Četvrta četa taj je momenat dobro iskoristila, uspjela se probiti Talijanima iza leđa i dvaput ih napala u toku noći, nanoseći im osjetne gubitke iz neposredne blizine. Dio talijanskih snaga koje su se povlačile iz Breza, pratila je 2. četa Bataljona »Marko Trbović«. Pritom su gubici bili mali, jer se vatra otvarala na velikom rastojanju.

Slijedeći dan 20. V 1942. Talijani su krenuli iz Ledenica i Klenovice i iz pravca Breza u ofenzivu prema Krmpotama. S naše strane postignut je veliki uspjeh u ovoj ofenzivi jer se uspio sačuvati sav narod slobodnog teritorija, tako da skoro nitko nije pao Talijanima u ruke. Na području Ledenica i Krmpota, Talijanima je uspjelo zapaliti 246 obiteljskih kuća i sve gospodarske i druge prateće objekte. Partizanske jedinice nisu imale gubitaka. U ovoj ofenzivi Talijani su imali osjetne gubitke, ali njihov broj tada ni kasnije nije točno ustanovljen.²²

21. V 1942. grupa boraca iz četvrte čete Bataljona »Matija Gubec« postavila je zasjedu na cesti između Novog i Selaca. Na zasjedu je naišao motor-kotač s dva vojnika-kurira. Oba su vojnika ubijena, motor uništen, zaplijenjene su dvije puške, pošta i oprema.

27. V 1942. jedan vod četvrte čete Bataljona »Matija Gubec« postavio je zasjedu Talijanima na cesti Novi—Ledenice u predjelu zvanom Sv. Anton. Oko 10 sati naišao je kamion s talijanskim vojnicima. Iz neposredne blizine otvorena je vatra i bačene bombe na kamion. Od prvog plutona

i bombi posada je izginula. Zatim je kamion uništen, od oružja i opreme zaplijenjeno je: jedan teški mitraljez »breda«, 7 pušaka, 3 pištolja, 550 metaka i druga oprema. Akcija je izvedena brzo, drsko i bez gubitaka i u neposrednoj blizini talijanskih garnizona.

6. VI 1942. četvrta četa »Gupčeva« bataljona postavila je zasjedu u selu Kosavin u Bribiru. Namjera je bila napasti talijanski kamion i posadu koja dovozi sljedovanje iz Novog u Bribir. Zasjeda je bila otkrivena, pa su Talijani pokušali opkoliti i uništiti zasjedu. Međutim, uz prisebnost boraca, pod vatrom u jurišu borci su se izvukli na sjevernu stranu Bribira preko litice, bez gubitaka, a Talijani su imali više ranjenih vojnika.

Za čvršće povezivanje slobodnog teritorija Vinodola s Gornjim Krajem i Likom, bila je od velikog značaja akcija na ustaško-domobranski garnizon u Krivom Putu, Veljunu i Podbilo. Nakon teške borbe Krivi Put je zauzet 22. VI, a Veljun i Podbilo 23. VI 1942). Akcija je izvedena sa 1. i 3. bataljonom 1. NOP odreda. Poseban zadatak je u tom napadu imala ledeničko-krmpotska četa, koja je zauzela i Podbilo, a u napadu na Krivi Put imala je tri mrtva i tri teško ranjena borca (tu je poginuo i poznati prijeratni sindikalista Mile Popić iz Omara).

Samo u akciji za Podbilo četa je zarobila 1 puškomitraljez i 30 pušaka. Odbila je vrlo jak pritisak Talijana iz Senja i Klenovice koji su pokušali stići u pomoć žandarima u Podbilo i posadi u Krivom Putu.

U izvještaju zapovjedništva prvog domobranskog zbora od 8. VIII 1942. o borbama protiv partizana u Lici, Kordunu, Baniji, Slavoniji, Gorskom kotaru i Primorju u drugoj polovini srpnja (Zapovjedništvo I domobranskog zdruga ob. br. 7496/tajno u Sisku 8. VIII 1942), pronašao sam dvije akcije na području kotara Novi, izvedene protiv Talijana. Kroz druge dokumente ove akcije nisam uspio pronaći zabilježene. U spomenutom izvještaju stoji: »U kotaru Novi Vinodolski prisilili su partizani kod sela Batera jednu talijansku bojnu, da se vrati natrag u Novi, odakle je pošla u pravcu s. Batera—Pleteno.«

Dalje u izvještaju piše: »18. VII og. (1942), kod mjesta Kozica na putu između Senja i Novog partizani su napali iz zasjede talijanske trupe, kojom prilikom su poginula 2 vojnika, a 4 su ranjena.«²³ Obje te akcije najvjerojatnije izvela je 2. četa Bataljona »Marko Trbović«. Kod Kozice je akcija izvedena vjerojatno u vrijeme izviđanja, za predstojeću akciju 19. VII s proleterima.

19. VII 1942. izvedena je kombinirana akcija III bataljona »Ljubice Gerovac«, 2. čete Bataljona »Marko Trbović« i Prvog proleterskog bataljona Hrvatske pod komandom Ante Banine. Postavljena je zasjeda Talijanima na cesti Novi—Senj između Kozice i Čardaka (kod Vlačke peći). Bataljon »Ljubice Gerovac« osiguravao je pravac od Senja, Krivog Puta, Prokika i Veljuna. Jedna četa Proleterskog bataljona osiguravala je područje od Ledenica. Ostatak proleterskog bataljona i ledeničko-krmpotska četa uz neposredno osiguranje činile su centralni dio zasjede, koja je postavljena na griču (kamenitom nepošumljenom terenu). Po lijepu i sunčanu danu prije podne na zasjedu je naišao iz pravca Senja divizion artiljerije s konjskom zapregom, uz dva kamiona i jedan blindirani automobil. Napad je izvršen po sredini kolone, pa je taj dio talijanske kolone uništen. Tom prilikom ubijeno je 50 talijanskih vojnika, a oko 50 ih je ranjeno. Ubijeno je i 20 konja. Uništena su dva kamiona i jedan blindirani automobil. Zaplijenjeno

je: jedan teški mitraljez »breda«, 12 pušaka, 4000 metaka, 50 bombi, 4 topa 75 mm i druga vojna oprema. Pošto topovi nisu mogli biti evakuirani, uništeni su i bačeni u more. Sve partizanske jedinice povukle su se u svoje baze bez gubitaka. To je bila jedna od najvećih akcija ove vrste na području Vinodola, pa je imala snažno političko djelovanje na jedinice i na cjelokupno stanovništvo Vinodola i šire.²⁴

Jedan ojačan vod (40—60) talijanskih vojnika, polovicom srpnja 1942. oko 11 sati prijepodne iznenada je upao u selo Mataija Dragu. U Mataija Dragi bilo je nešto naroda i 10—15 boraca uglavnom omladinaca 2. čete Bataljona »Marko Trbović«. Talijane je doveo po stranputici neki ustaša iz Crikvenice, koji je odlično poznao teren Ledenica. Zaobišli su sve izvidnice i patrole i s leđa iznenada upali u selo. Prethodno su ispod Carevice otvorili vatru po selu. U selu je bio komandir čete Grga Komadina i borac Mata Mataija, koji su izvodili obuku sa 10-ak omladinaca. Dok su Talijani zapucali borci i narod povukli su se u pravcu sela Lovasa. Talijani su zatim došli do škole u Mataija Dragi, odnijeli jedan pisaći stroj i nešto arhive. Nitko od boraca i naroda nije stradao. Kad su se narod i borci izvukli iz sela, nekoliko boraca vratilo se i zapucalo na Talijane iz neposredne blizine. Talijani su se odmah i pod zaštitom vatre povukli u pravcu Ledenica, ali ni oni nisu imali gubitaka.

24. VIII 1942. dvije jače grupe boraca Bataljona »Matija Gubec«, uništili su vodovodnu mrežu između Novog i Selaca i između Selaca i Crikvenice. U idućih deset dana, nije bilo vode u Selcima ni Crikvenici.²⁵

Na osnovi prijedloga, poglavnika NDH Ante Pavelića, na sastanku u Zagrebu s predstavnicima talijanskih vojnih vlasti, Talijani su razradili i ubrzo poduzeli ofenzivu »Velika Kapela«. To je bila jedna od najvećih ofenziva na Drežnicu, Gornji Brinjski Kraj, Gorski kotar i Vinodol. Za tu ofenzivu Talijani su ojačali V armijski korpus s pješadijskom divizijom »Grantieri di Sardegna«, koja je prebačena iz Slovenije u područje koncentracije: Dubrava—Plaski—Ogulin.

Od snaga korpusa upotrebljena je divizija »Lombardia« iz Gorskog kotara divizija »RE« iz osnove: Vratnik—Brlog—Brinje, kompletna 14. obalna brigada iz rajona koncentracije Ledenice. U toj ofenzivi sudjelovali su i četnici iz Plaškog, Brloga, Prokika i Gomirja sa 800 četnika. Snage NDH činili su ustaše sa oko 2000 vojnika iz Ogulina, Krivog Puta, Brinja i Senja. Ukupno je sudjelovalo oko 38.000 talijanskih i ustaško-četničkih vojnika.²⁶

Prema zamisli komandanta V armijskog korpusa, ofenzivu je trebalo izvesti u četiri faze: prva faza, neprimjetna koncentracija u već spomenutim rajonima; druga faza: brzo, koncentrično i sveobuhvatno djelovanje k Jasenku, Drežnici i Gornjem Kraju; treća faza: detaljno čišćenje terena od ustanika i naroda Drežnice, Gornjeg Kraja i Vinodola; četvrta faza: potisnuti i priljubiti ostatke ustanika uz morsku obalu i tu ih uništiti na primorskoj goleti. Komnadant II armije Mario Roata u zapovijesti za ofenzivu od 20. VIII 1942. admiralu Violli i mornarici izričito naređuje: »Strogo čuvajte obalu i morski promet između Bakra i Jablanca, u cilju sprečavanja bijega ustanika na otoke koji će biti tjerani prema moru.«

U čeličnim klijestima, ovako detaljno razrađenog i materijalno osiguranog plana našla su se tri bataljona prvog NOP odreda: 1. Bataljon »Marko Trbović« na prostoru Ogulin—Brezno, drugi Bataljon »Gubec« u širem području Lukova i treći Bataljon »Ljubice Gerovac« na prostoru Brinje—

—Gornji Kraj. Tu se našao i sav nezaštićen narod na slobodnom teritoriju i u zbjegovima Drežnice, Gornjeg Kraja i Vinodola. Ofenziva na Gorski kotar, odnosno na drugi NOP odred tek je bila završila. Prvi i drugi udarni bataljon V operativne zone, prema naređenju GŠH, izvodili su borbene akcije na Kordunu (u to vrijeme zauzeti su ustaški garnizoni Blagaj i Sića).

Talijanske jedinice, predvođene četnicima i ustašama po bespuću, pokrenule su se u zoru 16. rujna 1942. Kada su pokretom talijanskih jedinica postali jasni ciljevi ofenzive, komanda V operativne zone donosi odluku o pravodobnom izvlačenju jedinica ispod snažnog talijanskog udara.

Bataljon »Matija Gubec« koji se suprotstavio nastupajućim talijanskim snagama iz Grižana, Bribira, Ledenica i Liča prema zamisli trebao je biti opkoljen i uništen u trokutu: Bribir, Lič, Breze, naglo se odvojio od neprijatelja. U području Stupa bataljon je ojačan četom (koja je formirana na Stalku od učesnika nastavnog centra iz Jasenka i prosvjetno-političkih radnika iz Drežnice). Bataljon je bio upućen preko pruge Sušak—Delnice na područje II odreda, sa zadatkom da na tom području izvodi ofenzivne akcije, posebno na željezničkoj pruzi. Bataljon »Ljubica Gerovac« probio se kroz borbeni poredak neprijatelja i prebacio u Letinac sa zadatkom da izvodi akcije na komunikaciji Jezerane—Modruš.

Bataljon »Marko Trbović« bio je iznenađen u noći kod Breznog i podijeljen u dvije grupe. Polovica bataljona koja je ostala s komandantom Milošem Rogovićem, bila je vrlo aktivna i stalno napadala Talijane u okolini Drežnice.

U pomoć su hitno pozvani udarni bataljoni iz Korduna. Jedinicama prvog i drugog odreda naređeno je da neprekidno napadaju neprijatelja iz pozadine, na nastupajuće talijanske kolone. Narod i ranjenici iz bolnice u Vukelićima, s organima vlasti i političkim organizacijama, vješto je manevrirao po šumama Kapele i Javornice, da ne bude uhvaćen u ustaško-četničko-talijansku zamku. Sve grupe to nisu mogle izbjeći, jer su Talijani bili vješto predvođeni četnicima. Isto tako, neprijateljska avijacija neprekidno je po danu korištena za otkrivanje i tučenje ciljeva po šumi. Najviše naroda stradalo je iz Jasenka i Drežnice (oko 500 mještana), koji su bili pohvatani i otpremljeni u logore u Italiju preko logora u Bakru. Nekoliko kolebljivaca se i predalo pa su otišli u četničke redove u Gomirju. Preko Crne Drage grupa četnika uspjela je doći do Mošuna. U okolici Mošuna iznenadili su i pohvatali oko 18 mještana iz Ledenica (Grga Butković sa ženom i sedmero djece). Nakon pljačke, mučenja i drugih gadosti, ova grupa naroda otpremljena je preko Bakra za Italiju u internaciju. Bili su to izuzetno teški i mukotrpni dani za narod ovog kraja, bježeći po šumi bez hrane i vode.

U već spaljenom Jasenku 28. IX 1942. sreli su se komandanti II armije i V talijanskog korpusa, da bi na licu mjesta konstatairali veliki promašaj svoje ofenzive. U to vrijeme sve jedinice V operativne zone lavovski su se borile, nanoseći Talijanima ogromne gubitke izvan klijesta ofenzive. Istog dana po podne 28. IX 1942. usiljenim maršom iz Korduna, preko pruge kod Gomirja (Ljubošine) stigli su udarni bataljoni i bez predaha odmah su stupili u akciju. Udarni bataljoni napali su Talijane na cesti Ogulin—Jasenak u području Tisovac—Josipovac. U kratkoj, ali oštroj borbi Talijani su imali slijedeće gubitke: 180 mrtvih, 130 ranjenih i šest zarobljenih vojnika. Zaplijenjena su tri laka bacača, dva teška mitraljeza, 13 puško-mitraljeza, 110 pušaka i uništena su četiri topa.²⁷

U četrnaestodnevnoj jurnjavi po šumama, najteže je bilo narodu. Vrhunac muka naroda bio je u Javornici. Talijani su spalili barake, pa su ranjenici ostali na rukama omladine i naroda. Tada su lakši ranjenici odvojeni i upućeni u Žilave Dolce i u Bribirski logor. Na području Vinodola, Drežnice, Jasenka i Gornjeg Kraja neprijatelj je sve opljačkao i spalio. Najveći dio dozrele ljetine je uništen. 2. X 1942. neprijatelj je zbog udara naših snaga naglo povukao svoje jedinice u polazne garnizone. Narod i jedinice ostale su bez hrane i skrovišta, ostala je nada i čvrsta riješenost da se pod rukovodstvom Partije i druga Tita ide u borbu još odlučnije do konačne pobjede.

7. 11. 1942. Kotarski komitet SKOJ-a za Crikvenicu, organizirao je jednu diverzantsku akciju, na rušenju telefonskih stupova. Grupa omladinaca porušila je nekoliko stupova između Triblja i Crikvenice.²⁸

Snage V armijskog korpusa izvele su u proljeće 1943. još jednu ofenzivu prema slobodnom teritoriju Gorskog kotara, Drežnice, Gornjeg Kraja i Vinodola. Ofenziva je trajala od 6. do 18. ožujka 1943. Kao i sve prethodne završila je velikim gubicima i bez postignutog cilja. Naime, ova je ofenziva bila planirana još za siječanj 1943, ali je zbog učešća jedinica talijanskog korpusa u Lici bila odgođena za ožujak.

Koncentracija jedinica izvršena je u garnizonima: Delnice, Gornji Oguš, Brinje, Krivi Put i Ledenice. Jačina snaga iznosila je tri dobro ojačana bataljona divizije »Lombardija«, jedan bataljon divizije »RE« i jedan bataljon četrnaeste talijanske brigade iz Ledenica. Učestvovala su i četničke snage iz Gornjega, ustaške iz Ogulina i Krivoga Puta.²⁹

Slobodni teritorij Drežnice i pravac od Gorskog kotara branila je XIV brigada i dva bataljona 1. NOP odreda (bataljon »Marko Trbović« pravac Ogulin—Jasenak, a »Ljubica Gerovac« pravac Brinje—Gornji Kraj—Drežnica). Cilj ofenzive bio je odbaciti partizanske jedinice od željezničke pruge Ogulin—Sušak i uništiti partizanske baze opskrbe u Drežnici i Gornjem Kraju. Jasno, taj cilj nije postignut, ali su talijanske, ustaške i četničke jedinice došle do većine sela u Drežnici, opljačkali ih i popalili barake i skloništa naroda, a u Gorskom kotaru zauzeli su Ravnu Goru.

U vrijeme neprijateljske koncentracije u Ledenicama bio lociran prvi bataljon četrnaeste obalne talijanske brigade. Za vrijeme izvođenja ofenzive bataljon je dvaput izlazio do Breza i izviđao u pravcu Mošuna i Stalka. Slabe jedinice (četa Komande mjesta Ledenice—Krmpace i punkta »Matije Gubca«), danonoćno su vršile kontrolu i izviđale. U opasnosti je bio narod u šumi, ali zbog velikog snijega nije se moglo dublje u šumu. U nekoliko navrata došlo je do pripucavanja na Talijane, kada su se povlačili iz Breza. Inače, taj je pravac Talijanima služio kao rezerva ako bi snage iz Drežnice bile nabačene, da ih se onda tu sačeka i uništi. Međutim Talijani su bili prisiljeni pod pritiskom XIV primorsko-goranske udarne brigade da se povuku pravcima kuda su i nastupali, a to je Ogulin, Brinje i Delnice.

Talijanska jedinica iz garnizona Klenovica i Kozica dolazila je ubirati drva i sjeći borovu šumu (branjevinu) u rajonu Šator. Grupa boraca Komande mjesta Krmpace—Ledenice u drugoj polovici svibnja 1943. postavila je Talijanima zasjedu u rajonu šume Šator. Tom su prilikom ubijena dva talijanska vojnika i jedan je zarobljen. Ostali su uspjeli pobjeći i nisu više tu dolazili u sječu šume.

Štab grupe PGP odreda u svom izvještaju GŠH od 15. VII 1943. navodi dvije akcije koje su izvedene u Vinodolu, ne navodeći jedinice koje su izvele akcije. Naknadno je provjereno preko Stanka Kombola, komandanta tog bataljona da se radi o 3. bataljonu 1. NOP odreda. Prva se akcija spominje da je izvedena 10. VII 1943. zaustavljanjem autobusa u neposrednoj blizini Crikvenice. Tom je prilikom zarobljen u autobusu jedan žandarmerijski narednik i jedan četnik. Četnik je ubijen prilikom pokušaja bijega. Istodobno na zasjedu su naišla četiri talijanska kamiona s vojskom, s kojom je zasjeda stupila u borbu. Tom je prilikom bilo ubijeno i ranjeno 10 talijanskih vojnika, a dva su zarobljena, nakon čega se zasjeda povukla bez gubitaka.

Za drugu akciju se navodi da je izvedena 11. VII 1943. Talijani su pokrenuli oko 600 vojnika iz Novog i Ledenica, kako bi zaobišli i zadali udarac 3. bataljonu NOP odreda na položajima sjeverno od Bribira. Naime, toga dana su odredske jedinice vršile demonstrativni napad na Bribir i Grižane, s položaja sjeverno od tih mjesta. Zbog toga su Talijani pokrenuli i jednu jedinicu i iz Plasa prema Grižanima. U tom sukobu Talijani su imali 40 vojnika izbačenih iz stroja, što mrtvih što ranjenih. Bataljon odreda nije imao gubitaka. Jedna grupa Talijana, koja se s nekoliko tenkova i oklopnih kola probila iz Grižana u Bribir, na tom potezu zapalila je 11 kuća. U izvještaju se napominje da narod Bribira nije obraćao pažnju na gnjusna djela Talijana, tj. na paljenje, već je bio zadovoljan i ponosan da ih se tuče gdje god se može pa i u Bribiru.³⁰

19. VII 1943. četvrti bataljon 1. brigade 13. divizije izveo je uspješnu akciju na Talijane na cesti Novi—Bribir. Uz neposredno osiguranje od Ledenica i Novog, kao i Bribira, bataljon je s ojačanom četom dočekaio talijansku kolonu i iz neposredne blizine otvorio snažnu vatru po njoj. Talijani su tom prilikom imali 12 vojnika ubijenih i više desetaka ranjenih. Bataljon se povukao u bazu bez gubitaka.³¹

Koncem srpnja 1943. jedan ojačani vod četvrtog bataljona 1. brigade 13. divizije postavio je Talijanima zasjedu na cesti Novi—Selce, u Jasenoj (kod vodovoda) u neposrednoj blizini Selaca. Iz Selaca je naišla kolona talijanskih vojnika na biciklima. Iz neposredne blizine otvorena je po njima snažna vatra iz automatskog oružja. Tom je prilikom poginulo i ranjeno više talijanskih vojnika. Kako je to bilo po danu, vod se brzo povukao, kako mu Talijani iz Bribira i Grižana ne bi presjekli odstupnicu. Vod se povukao bez gubitaka.

U ljeto 1943. zbog češćih fingiranih (demonstrativnih) napada na talijanski garnizon u Grižanima, Talijani grade bunker na vrh litice sjeverno iznad Grižana. U bunkeru je bila stalna posada koja se smjenjivala češće (na dan dva), s tri teška mitraljeza »brede«. Ta je posada osim ostalog ometala i vezu za odlazak i dolazak u Grižane. Zbog toga je štab 3. bataljona 1. NOP odreda odlučio da likvidira taj bunker i posadu u njemu.

Koncem srpnja 1943. s bataljonom je izvršeno neposredno osiguranje i određena je grupa bombaša, koja se privukla bunkerima neopaženo i u zoru potpuno iznenadila Talijane. Ubačene su bombe kroz otvorene u bun-kere. Od eksplozije većina je Talijana odmah poginula, nekoliko zdravih ili ranjenih koji su mogli poletjeli su prema litici i tu su stradali bez metka. Tom je prilikom zatečeno u bunkerima oko 30 talijanskih vojnika i svi su

izginuli. Zapiljenjena su tri teška mitraljeza i oko 25 pušaka kao i druga oprema uz nekoliko tisuća komada municije.

Nakon te akcije, na osiguranje kod Grižana naišla je grupa vojnika s jednim oficirom; osiguranje je na Talijane otvorilo vatru i tom je prilikom oficir ranjen kroz nogu, a vojnicima je uspjelo pobjeći. Ranjeni oficir je zarobljen. U zarobljenom talijanskom područniku prepoznat je okorjeli fašist-palikuća u Vinodolu, koji je posebno u Bribiru zapalio dosta kuća. Radi istrage bio je upućen u Drežnicu u štab grupe odreda. Držao se drsko i nije htio ništa priznati. Na zahtjev naroda bio je vraćen iz Drežnice i streljan u Komandi mjesta Krmpote—Ledenice. Bataljon u toj akciji nije imao gubitaka.³²

29. VIII 1943. u neposrednoj blizini Kozice na cesti Senj—Novi, jedna četa 4. bataljona 1. brigade 13. divizije postavila je zasjedu Talijanima. Na zasjedu je naišla veća kolona talijanske vojske, s prethodnicom, jednim motoristom. Motorist je zarobljen, a motor uništen. Po koloni je otvorena snažna vatra, pri čemu su Talijani imali više gubitaka. Zbog jake artiljerijske vatre četa se morala brzo povući, ali bez gubitaka.

U noći 30/31. VIII 1943. izvršen je neuspjeli napad na talijansku posadu u garnizonu Ledenice. Naime, u Ledenicama je duže vrijeme bila stacionirana jedna mitraljeska četa 105. talijanskog mitraljeskog bataljona. U toj četi je bio poznat cijelu 1943. godinu postolarski radnik, zvani Rikardo, koji je kao simpatizer NOP-a došao u vezu s OK KPH za Hrvatsko primorje. Taj Rikardo upotrebljavao je više imena, potpisivao se i kao Serafin. Bio je rodom iz okolice Bologne u Italiji. Poznat je pod imenom AUGUSTO FERRI ili ENRIKO GRASI, a poslije kapitulacije Italije djelovao je kao član Kotarskog komiteta Partije za Rovinj pod imenom AUGUSTO FERRI. Naime radilo se o tome da je tada u Ledenicama bila 2. četa 105. mitraljeskog bataljona, u kojoj je Augusto Ferri bio vojnik. Ta je četa prije dolaska u Ledenice bila na Krku, u Grižanima, Bribiru i Novom. Poznato je da je još 1941. omladinac Josip Dorić iz Bribira uspostavio vezu s nekim naprednim vojnicima iz te čete, tako je veza sa četom postojala i u Novom, a u Ledenicama je veza samo prihvaćena.

Često se u dokumentima sreće da je tada u Ledenicama, tj. talijanskom garnizonu u Ledenicama, djelovala partijska organizacija sa oko 20 članova partije Italije (KPI), i da je u četi bilo još 30 simpatizera i 30 antifašista. Ispitujući to zaključio sam da je broj članova partije i simpatizera malo uvećan. Prosto je i neshvatljivo da tako veliko partijsko jezgro bude u četi od 130 vojnika. To demantira i činjenica što je nakon neuspjelog napada na Ledenice, iz Ledenica prebjeglo k nama samo pet vojnika. Rikardo još istu večer, a četvorica dan kasnije. To je vjerojatno i bilo partijsko jezgro u toj četi, a pod njihovim utjecajem je sigurno bio veći broj vojnika, posebno 1943. kada je slom talijanske vojne sile bio vidljiv. Isto tako postoje dokumenti da je ta grupa komunista bila vezana i s KPI u Milanu, no to nije bitno za ovaj slučaj. Romano Glažar, tada član Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje tvrdi da se radilo o 4—5 Talijana članova partije.³³ Osobno je poznao Rikarda i s njime vodio razgovore na talijanskom jeziku, prije i poslije neuspjelog napada. Kako se radilo o talijanskim članovima partije, to je vezu s njima održavao OK KPH za Hrvatsko primorje, a nekoliko mjeseci i intenzivnije pismeno, od kada je došao u OK KPH Švalba Vid koji je dobro vladao talijanskim jezikom. U arhivi OK

KPH za Hrvatsko primorje postoje dva dokumenta koje je Guerino Groazi pisao. U dokumentu od 24. lipnja 1943. Rikardo točno opisuje brojno stanje i raspored jedinice u Ledenicama. U drugom pisanom dokumentu od 7. srpnja 1943. Rikardo odnosno partijska ćelija predlaže detaljan plan napada na Ledenice u osam točaka koji bi se izveo bez upotrebe oružja i borbe.

Plan je bio razrađen do najsitnijih detalja za samo mjesto Ledenice, dok je za Kaštel (kako ga oni nazivaju), odnosno Gradinu dat prijedlog da se donese konačna odluka na sastanku s partizanskim vojnim predstavnikom, i oni istovremeno predlažu mjesto za taj sastanak, do kojeg je vjerojatno došlo prije napada.

Tako je došlo do sporazuma da Talijani sa svojim ljudima preuzmu stražu, dežurstva i osiguranja noću 30/31. VIII 1943. od 0—2 sata. Talijani su trebali sačekati na tri određena mjesta partizanske jedinice, provesti ih kroz napravljene prolaze u žičanim preprekama, kako bi partizani neopaženo došli u objekte i razoružali Talijane, bez borbe. Takav plan napada razradila je talijanska partijska organizacija i predat je OK KPH za Hrvatsko primorje i Komandi mjesta Ledenice—Krmpute.

Vezu s određenim osobama u mjestu Ledenice iz OK KPH za Hrvatsko primorje, Komande mjesta Ledenice—Krmpute i ONOO Ledenice iz slobodnog teritorija održavalo je više osoba. U ime OK KPH već spomenuti Romano Glažar i Vid Švalba, u ime Komande mjesta Ledenice—Krmpute Orfeo Tićac, kao obavještajni oficir te komande, borac Pavao Butković Bevandić, pa i češće puta komesar Ive Milošević i komandant Petar Komadina. U ime ONOO Ledenice Josa Miletić, Ana Mataija, Ivan Mataija Smuta i Tomo Butković. Iz mjesta Ledenice vezu sa spomenutim osobama održavala je porodica Razme Uremovića, a kada su Razma i njegov sin Razme kćerke Anka i Zora bili uhapšeni i internirani u Italiju dalje je veza održavana preko supruge Kate i kćerke Branke. Druga je značajna porodica bila Milošević »Perić«, a glavni teret je nosila kćerka Jele. Vrlo značajna veza je bila preko Jele Vrbete poštarice i drugih, a naročito u komadinskom selu koje je bilo izvan žice. Rikardo je bio vezan za Jelu Milošević i Jelu Vrbetu, poštaricu.

Većina već spomenutih osoba bila je angažirana i kao vodiči prilikom napada na Ledenice.

Akciju napada je izveo 4. bataljon 1. brigade 13. divizije. Bataljon je prišao do određenih mjesta u samom mjestu Ledenice, ali je akcija bila otkrivena prije vremena, pa su Talijani dali uzbunu i otvorili snažnu vatru, posebno iz utvrđenja Gradina. Do otkrivanja napada došlo je sasma slučajno, jer je sve do tada funkcioniralo besprijekorno. U općinskoj zgradi u Ledenicama naše su jedinice došle do same zgrade i tu čekale sat početka. U to vrijeme je talijanski vojnik koji nije bio vezan za akciju izišao obaviti nuždu i došao među partizane na položaju. Jedan je partizan opalio metak na njega i tako je došlo do uzbune na Gradini i u garnizonu. Bataljon je otvorio vatru, ali je bio osvijetljen reflektima i tučen artiljerijom iz Gradine i bio prisiljen da se povuče. Pri povlačenju bataljon nije imao gubitaka. Istovremeno s bataljonom je izišao iz garnizona i organizator Talijan Rikardo, koji je kasnije ostao u OK KPH za Hrvatsko primorje. Bilo je više verzija koje su kasnije prepričavane o neuspjehu akcije. Uzimamo kao vjerodostojan izvještaj OK KPH za Hrvatsko primorje, upućen 3. IX 1943. u CK KPH, a glasi:

»Ovih dana trebala je uslijediti akcija u Ledenicama. Akcija u samom garnizonu bila je pripremljena u suradnji s partijskom ćelijom drugova Talijana s kojima već duže vremena održavamo vezu. Akciju su drugovi Talijani savršeno precizno organizirali. Na mitraljezima, kao i bunkerima, bili su sve naši ljudi, također i na stražama. Priprema je bila takva da je sve moralo proći bez pucanja. Međutim, kad su naši ušli unutra jedan partizan je ispalio metak iz puške i cijela je stvar propala. Drug Talijan koji je rukovodio akcijom i rasjekao žicu i pustio naše unutra morao se povući k nama. Drug je dugo godina član KPI i bio je na robiji 4 godine, inače postolarski radnik, dobro stoji ideološki, pa smo ga zadržali kod nas radi djelovanja među Talijanima. Također ćemo ga iskoristiti u vezi s Rijekom, za rad među tamošnjim Talijanima«.

Ta akcija bila je vrlo drska i dobro smišljena, ali na žalost pokušaj nije uspio. Drugi su dan Talijani doveli pojačanje garnizonu Ledenice iz Novog, a nakon toga povukli staru jedinicu (drugu četu) iz Ledenica.

Spomenuta četvorica Talijana iz talijanske partijske organizacije, preko veze Branke i Kate Uremović povučeni su do ONOO Ledenice, a nakon kapitulacije Italije preko OK KPH za Hrvatsko primorje bili su upućeni za Istru.³⁴

3. VIII 1943. jedna četa 3. bataljona 1. NOP odreda otvorila je vatru na talijanski kamion kod Grižana, koji je vozio sljedovanje iz Crikvenice za Grižane. Tom su prilikom poginula dva talijanska vojnika, a jedan je oficir bio teško ranjen. Četa se povukla bez gubitaka.

5. kolovoza 1943. 4. bataljon 1. brigade 13. divizije sačekao je u zasjedi talijansku opskrbnu kolonu kod sela Semičevići u predjelu Lučica, na cesti Tribalj—Crikvenica. Tom je prilikom ubijeno oko 10 talijanskih vojnika. Spaljena su tri kamiona. Veća količina hrane i nešto oružja otpremljeno je u partizansku bazu. Istog dana su Talijani za odmazdu spalili zaseok Pelice i strijeljali četvoricu mještana.

5. rujna 1943. jedna grupa (ojačan vod) boraca 4. bataljona 1. brigade 13. divizije, postavila je zasjedu Talijanima na cesti Novi—Selce kod vodovoda u neposrednoj blizini Selaca. Iz Selaca je naišla jača talijanska patrola. Desetak talijanskih vojnika bilo je tom prilikom ubijeno i ranjeno. Poginuo je i borac 4. bataljona Marijan Stipčić rodom iz Sušaka, pošto su talijani brzo i s većim snagama intervenirali poginuli borac nije mogao biti izvučen s položaja, pa su ga prihvatili mještani Selaca i sahranili. Iako pod okupacijom organiziran je veličanstven pokop poginulog partizana, u velikoj prisutnosti mještana Selaca.³⁵

KAPITULACIJA ITALIJE

Kapitulacija Italije objavljena je 8. rujna 1943. Prilikom kapitulacije u Vinodolu i širem području Senja i Gorskog kotara našle su se sve jedinice V talijanskog armijskog korpusa, koje su već ranije spomenute. U toj temi samo ćemo se ukratko osvrnuti na kapitulaciju, a u ovom zborniku šire će biti napisana tema o uzrocima kapitulacije, špekulaciji Nijemaca, talijanskih okupacionih jedinica, kao i kvislinških ustaša i četnika. Bit će riječi i o velikom uspjehu NOVH i o ogromnom ratnom plijenu koji je pao u ruke NOV.

Teritorij što su ga držale pod okupacijom jedinice V talijanskog korpusa, grubo rečeno držale su iz slobodnog teritorija naše jedinice: 13 primorsko-goranska udarna divzija, s dvije brigade, Komanda grupe odreda s dva odreda, prvi s tri bataljona, drugi s dva bataljona i Komanda mjesta Ledenice—Krmpute sa svojom četom. U Vinodolu neposredno prije kapitulacije djelovao je 3. bataljon 1. NOP odreda (bio je to zapravo i po sastavu primorski bataljon na čelu sa Stankom Kombolom) i četvrti bataljon 1. brigade 13. divizije. Komanda mjesta Crikvenica i Komanda mjesta Tribalj formirane su uoči kapitulacije, a isto tako komanda Primorskog područja bila je u formiranju, pa nisu imale većeg utjecaja na događaje do kapitulacije. Od organa vlasti djelovali su kotarski NOO-i za kotare Novi i Crikvenicu, a u oba kotara odgovarajući općinski odbori, kao i seoski, odnosno mjesni, za okupirano područje uz partijsko-političke i obavještajne organe. Svi su spomenuti organi i jedinice formirani na slobodnom teritoriju, znatno prije kapitulacije i djelovali u pravcu sjedišta općina u kojima su bili talijanski garnizoni iako je formalno civilna vlast na okupiranom području pripadala organima NDH. Gledano kroz te pripreme, iako su to bile strateški osnovne pripreme ciljeva NOB-a, kapitulacija Italije nije nas iznenadila. Već spomenute jedinice NOV i druge do posljednjeg časa vodile su borbe s Talijanima, a na području Senja i nekoliko dana poslije kapitulacije Italije. Način na koji se raspala talijanska vojna sila donekle je iznenadio. No, bez obzira na to, svi organi vlasti, jedinice, narod, samoinicijativno i po direktivama, kao bujica krenuli su prema talijanskim garnizonima i mjestima gdje su bili Talijani. Zahtjev je posvuda bio jedinstven i jasan, bez uvjeta predaja oružja i opreme, hrane i vojnih objekata. Čvrstinom, jedinstvom kao i spremnošću da se to postigne i borbom, cilj je ostvaren i skoro su sve jedinice potpuno razoružane. Ulaskom naših organa vlasti u spomenuta mjesta, vlast NDH raspala se istog momenta i time je prestala njena svaka daljnja uloga.

Svi organi vlasti, vojne i pozadinske komande i jedinice djelovale su po kapitulaciji brzo i efikasno u skladu s naređenjem GŠH, a suština naređenja sastojala se u tome da se sav ratni plijen (oprema, hrana, kao i višak naoružanja) odmah evakuira što dublje prema slobodnom teritoriju (za Vinodol prema Mošunama i Crnoj Dragi); da se odmah pristupi općoj mobilizaciji i da se na novooslobođenom području odmah pristupi formiranju novih borbenih jedinica; da se na pruzi Ogulin—Sušak poruše svi vitalni objekti. Zadatke mobilizacije i evakuacije izvršavali su NOO-i komande mjesta, odnosno pozadinske jedinice. Situacija je nalogala, s obzirom na to da su Nijemci odmah počeli s jačim grupiranjem snaga u Karlovcu, a već 11. IX 1943. u Ogulin je stigao 14. SS-pancer puk, korpus kao i tri satnije ustaša i u onako vrlo jakom ustaško-domobranskom garnizonu u Ogulinu. Pretpostavljalo se je da bi Nijemci mogli odmah krenuti u pravcu Novog i Sušaka. Stoga se 13. divizija postrojila tako da zatvara pravce Ogulin—Delnice—Sušak i Ogulin—Jasenak—Stalak—Mošune—Novi Vinodolski.

Svi talijanski vojnici V korpusa i dijela II armije razoružani su na području Vinodola i šire, i oduzeta im je sva ratna oprema i prijevozna sredstva. Razoružani vojnici upućeni su pješke u pravcu Sušak—Rijeka, odnosno svojim kućama u Italiju. Jedinicama NOV i organima vlasti NOB-a pale su u ruke ogromne količine oružja i opreme za naoružanje novih jedinica, za organizaciju i čvršći otpor protiv Nijemaca.

BILJEŠKE

- ¹ Dekret Benita Mussolinija, Zbornik NOR-a, tom VI, knjiga 2, str. 327.
- ² Okružnica Komande II armije od 1. III 1942, Zbornik NOR-a tom VI, knjiga 2, str. 363—389.
- ³ *Svetozar Tintor*: 13 PGUD, strana 55.
- ⁴ Izvještaj OC Komande mjesta Ledenice—Krmpute, CHRP Rijeka, signatura XXVI/196 i XVI/197.
- ⁵ *Petar Frković*: Ledenički partizanski logor »Bilo«, str. 25.
- ⁶ Isto, str. 31.
- ⁷ Isto, str. 33.
- ⁸ Isto, str. 36.
- ⁹ *Andrija Tus*: Bribir u NOR-u i revoluciji, str. 180.
- ¹⁰ Zbornik dokumenata NOR-a 5/3, str. 253.
- ¹¹ *Josip Butorac*: XIII proleterska brigada »Rade Končar«, Novi list 9. XI 1982.
- ¹² *Andrija Tus*: Bribir u NOR-u i revoluciji, str. 194.
- ¹³ *Svetozar Tintor*: 13 PGUD, str. 78.
- ¹⁴ *Andrija Tus*: Bribir u NOR-u i revoluciji, str. 167.
- ¹⁵ *Petar Frković*: Ledenički partizanski logor »Bilo«, str. 28 i 29.
- ¹⁶ Isto, str. 29 i 30.
- ¹⁷ Izvještaj štaba PG odreda od 8. III 1942, »Viševica 2«, str. 457, Muzej Novi Vinodolski.
- ¹⁸ Isto, str. 427.
- ¹⁹ Isto, str. 479.
- ²⁰ *Andrija Tus*: Bribir u NOR-u i revoluciji, str. 191.
- ²¹ *Jovo Lončarić*: *Ratni dnevnik* (sjećanja) Muzej NOR-a Rijeka.
- ²² *Petar Frković*: Narodni heroj Anka Pađen, str. 22—23.
- ²³ Zbornik NOR-a, tom V, knjiga 6, str. 319.
- ²⁴ Izvještaj štaba V operativne zone GŠH, — materijal »Viševica 2«, str. 541 Muzej NOB-a Novi Vinodolski.
- ²⁵ Isto, str. 559.
- ²⁶ *Svetozar Tintor*: 13 PGUD, str. 55 i 56.
- ²⁷ *Andrija Tus*: Bribir u NOR-u i revoluciji, str. 209.
- ²⁸ »Viševica 2«, str. 568, Muzej NOB-a Novi Vinodolski.
- ²⁹ *Svetozar Tintor*: 13 PGUD, str. 73 i 74.
- ³⁰ »Viševica 2«, str. 684, Muzej NOB-a Novi Vinodolski.
- ³¹ Izvještaj OC Komande mjesta Ledenice—Krmpute, CHRP Rijeka, signatura XXVI i XXVII/197.
- ³² Izjave uzete za ovu temu od Stanka Kombola i Andrije Kršula u mom arhivu.
- ³³ Izjava uzeta za ovu temu od Romana Glažara, u mom arhivu.
- ³⁴ Izjave uzete za ovu temu od Branke Uremović i Jose Miletića u mom arhivu.
- ³⁵ *Vinko Antić*: Vinodolska Selca u NOB-i, strana 205.